

el-Burhan fi ulumil-Kur'an
Zerkasi Bedreddin 8373.62

ZARKAŞI (Muhammad ibn 'Abd
Allāh al-) - البرهان في علوم القرآن، ل... بدر الدين محمد
بن عبد الله الزركشي، تحقيق محمد أبو الفضل إبراهيم...
- (Le Caire,) Dār Ihyā' al-kutub al-'arabiya. In-4^e (25cm.).
1 [4^e 0^eg. 1546

(Burhān [al-] fi 'ulūm al-Qur'ān. Ed. par Muḥammad Abū l-
Faḍl Ibrāhīm.)
I. 1376/1957.- 510 p., fac-sim. [Acq.4059-58]. الجزء الأول

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

1102

el-Burhan fi Ulūmīl-Kur'an

مع المكتبة العربية = ٣٩٦-٣٩٧

011
UTB.M

Zerkasi
el-Burhān fi ulumil-Kur'an 10960 63

ZARKAŞI (Muhammad ibn 'Abd
Allāh al-) - البرهان في علوم القرآن للإمام بدر الدين محمد بن عبد الله
الزركشي. تحقيق محمد أبو الفضل إبراهيم...
- Le Caire, Dār Ihyā' al-kutub al-'arabiya. 1376-1377/1957-1958.- 4 vol.
I. 1376-1377/1957-1958.- 4 vol. in-8^e (24 cm), fac-sim. [Acq. 2646-63].
1 [8^e 0^eg. 1618 (1)

(Burhān [al-] fi 'ulūm al-Qur'ān. Ed. par Muḥammad Abū l-
Faḍl Ibrāhīm.)
Coran. Style. 14 e.s.
Texte.

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

14507. f. 34

IBRĀHĪM (Muhammad Abu al-Faḍl)

al-ZARKAŞI (Badr al-Dīn Muḥammad ibn 'Abd
Allāh)

البرهان في علوم القرآن

el-Burhan fi ulumil-Kur'an

al-Burhān fi 'ulūm al-Kur'ān. [A
treatise on the Koranic sciences. Edited
by Muḥammad Abu al-Faḍl Ibrāhīm.]
4 pts.

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Dār Ihyā' al-Kutub al-'Arabiya: Cairo,
1957-9. 8°.

Zerkasi Bedreddin 14507. f. 34

al-ZARKAŞI (Badr al-Dīn Muḥammad ibn 'Abd
Allāh)

البرهان في علوم القرآن

al-Burhān fi 'ulūm al-Kur'ān. [A
treatise on the Koranic sciences. Edited
by Muḥammad Abu al-Faḍl Ibrāhīm.]
4 pts.

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

el-Burhan fi ulumil-Kur'an

54

ZARKAŞI (Muhammad ibn 'Abd Allāh al-)
Zerkasi

البرهان في علوم القرآن، للإمام بدر الدين محمد بن عبد الله الزركشي. تحقيق محمد أبو الفضل إبراهيم...
- Le Caire, Dār Ihyā' al-kutub al-'arabiya. 1376-1377/1957-1958.- 4 vol. in-8e (24 cm), fac-sim. [Acq. 2646-63].
1 [8e 0^eg. 1618 (1)

"al-Burhān fi 'ulūm al-Qur'ān", étude sur le Coran. Édition M. Abu l-Faḍl Ibrāhīm. En arabe.

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

أولاً : كتب علوم القرآن عامة :

البرهان في علوم القرآن

للإمام بدر الدين محمد بن عبد الله الزركشي (٧٩٤ هـ) .
جمع هذا الكتاب علوم القرآن التي كانت مفرقة في مصنفات مستقلة ، كأسباب النزول ومعرفة المناسبات بين الآيات ، وعلم القراءات ، وإعجاز القرآن ، والتاسخ والمنسوخ وإعراب القرآن ، والوجوه والنظائر ، وعلم المتشابه ، وعلم المبهمات ، وأسرار فواتح السور وخواتم السور ، ومعرفة المكي والمدني .
حاول المصنف في هذا الكتاب أن يستوفي كل علم يفرد به باختصار، فكان يؤرخ له ، ويحصى الكتب التي ألفت فيه ، ويشير إلى العلماء الذين تدارسوه ، ثم يذكر مسأله ، ويبين أقوال العلماء فيه ، وينقل آراء علماء التفسير والمحدثين والفقهاء الأصوليين وعلماء العربية وأصحاب الجدل .
وقسم كتابه إلى سبعة وأربعين نوعاً ، ويذكر في النوع الواحد فصلاً وفوائد وتبهيات ، فجاء الكتاب من أجمع الكتب التي صنف في علوم القرآن وأكثرها فائدة ، واعتمد عليه كل من جاء بعده ، وخاصة السيوطي .
وكان أسلوب الكتاب سهلاً ، واضحاً ، أدبياً ، ويكثر فيه الاستشهاد بالآيات الكريمة ، وأبيات الشعر ، وينسب الأقوال إلى أصحابه ،
والكتاب مطبوع طبعة جيدة في أربع مجلدات كبيرة بمصر سنة ١٣٧٦ هـ - ١٩٥٧ م بتحقيق الأستاذ محمد أبو الفضل إبراهيم ، ثم صور مرة أخرى (١) .

(١) انظر : مقدمة البرهان ١٣/١ ، لمحات في المكتبة ص ١٥٧ .

الدكتور عبد الوهاب ابراهيم ابو سليمان،
كتابة البحث العلمي، ص 195، / 1983 مكتة المكرمة.
كما أفاد منها كل من الررسي

البرهان في علوم القرآن: تأليف: الإمام بدر الدين محمد بن عبد الله
الزركشي (ت ٧٩٤ هـ):
D-BURHĀN FI ULŪMŪ'L-KURĀN

نظم موضوعات الكتاب في سبعة وأربعين نوعاً، كلّ نوعٍ يدور حول
موضوع خاص من علوم القرآن ومباحثه، حاول في كلّ موضوع أن يؤرخ له
ويخصي الكتب التي ألفت فيه، ويشير إلى العلماء الذين تدارسوه فأشيع
الفصول وجمع أشتات المسائل، وضمّ أقوال المفسرين والمحدثين إلى مباحث
الفقهاء والأصوليين، إلى قضايا المتكلمين وأصحاب الجدل، إلى مسائل العربية
وأراء أرباب الفصاحة والبيان، فجاء كما شاء الله كتاباً فريداً في فنه.
كتاب الإتقان في علوم القرآن: تأليف الحافظ جلال الدين السيوطي (ت
٩١١ هـ):

« يعتبر هذا الكتاب عمدة الباحثين والكتّابين في هذا الفن. ذكر فيه
ثمانين نوعاً من أنواع علوم القرآن على سبيل الإدماج والإجمال، ثم قال بعد
أن سردّها نوعاً نوعاً: ولو نوعت باعتبار ما أدجمته فيها لزادت على
الثلثمائة»^(١).

(١) ابن تيمية، مقدمة في أصول التفسير، الطبعة الأولى تحقيق عدنان زرزور، (الكويت: دار

القرآن الكريم، ١٣٩١ هـ/١٩٧١ م)، ص ٢٠.

(٢) محمد عبد العظيم الزرقاني، مناهل العرفان، ج ١، ص ٣١

دانشنامه جهان اسلام، (۳)، تهران ۱۳۷۶، IRCICA. DN 36948

البرهان فی علوم القرآن

۳۰۴

که در برهان هستی‌شناختی، این هرم در ذهن بنا می‌شود و رأس آن سر از ذهن بیرون می‌آورد و خود را در خارج مطرح می‌سازد. همین امر باعث شده است که هم خداشناسان هم ملحدان در موفقیت برهان هستی‌شناختی تردید کنند؛ در حالی که برهان صدیقین از این مشکل برکنار است.

عقل و نقل در برهان صدیقین. برهان صدیقین، که در قالبی کاملاً فلسفی و عقلی مطرح شده، نمونه‌ای از هماهنگی بحث فلسفی با قرآن و احادیث و مخصوصاً ادعیه ماثوره و عرفان است. از تعابیر ملاصدرا و ابن‌سینا چنین استنباط می‌شود که قرآن و احادیث در پروراندن اندیشه این بحث فلسفی مؤثر بوده‌اند، و نتایج این بحث نیز در هماهنگی با بعضی تعابیر مستقول از قرآن و معصومین توفیقاتی داشته است. بعضی موفقیت آن را در همین تأثر از آیات و روایات و توانابیش در تبیین مفاهیم عرضه شده در آن، از نوع ارتباط بنده و خدا و نحوه افاضه الهی، می‌دانند. ملاصدرا این نوع برهان عقلی و درک مبانی آن را نه از خود که از الهامات غیبی به خویشتن می‌دانسته است. بیشتر تقریرات و شروح این برهان نیز مزین به آیات و روایات و مؤید به آنهاست، از جمله: **أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (آیا پروردگار تو که بر هر چیز گواه است خودش بس نیست؟، فَصَلَّتْ: ۵۳)؛ بِكَ عَزَّوَجَلَّ (تو را به تو شناختم؛ اول دعای ابوحمزه ثمالی، قمی، ص ۳۱۶)؛ یا مَنْ دَلَّ عَلَيَّ ذَاتِهِ بِذَاتِهِ (دعای صباح علی علیه‌السلام، همان، ص ۱۰۴)؛ كَيْفَ يُسْتَدَلُّ عَلَيْكَ بِمَا هُوَ فِي وُجُوهِهِ مُتَقَيِّرٌ إِلَيْكَ. أَيْ كَوْنُ لِعَنِيكَ مِنَ الظُّهُورِ مَا لَيْسَ لَكَ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الْمُظْهَرُّ لَكَ، مَتَى غِثْتَ حَتَّى تَحْتَاجَ إِلَى دَلِيلٍ يَدُلُّ عَلَيْكَ ... (چگونه می‌توان با چیزی که در هستی‌اش نیازمند به توست، بر تو استدلال کرد؟ آیا چیزی جز تو ظهوری دارد که تو نداشته باشی تا بتواند روشنگر تو باشد؟ کی ناپدید شده‌ای تا به دلیلی که بر تو گواه باشد نیاز داشته باشی؟ (دعای امام حسین علیه‌السلام در روز عرفه، همان، ص ۴۶۷).**

منابع: علاوه بر قرآن؛ مهدی آشتیانی، تعلیقه بر شرح منظومه حکمت سبزواری، چاپ عبدالجواد فلاطوری و مهدی محقق، تهران ۱۳۶۷ ش؛ ابن‌سینا، الاشارات والتنبیها، مع الشرح لیتصیرالدین طوسی و شرح الشرح لقطب الدین رازی، تهران ۱۴۰۳؛ عبدالله جوادی آملی، شرح حکمت متعالیه اسفار اربعه، ج ۶، بخش ۱، تهران ۱۳۶۸ ش؛ محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی، الحکمة المتعالیه فی الأسفار العقلیه الأربعة، قم [تاریخ مقدمه ۱۳۸۷]؛ محمد حسین طباطبائی، اصول فلسفه و روش رئالیسم، با مقدمه و باورنی بقلم مرتضی مطهری، تهران ۱۳۳۲-۱۳۵۰ ش؛ همو، نه‌ایة الحکمة، ج ۲، چاپ محمدتقی مصباح یزدی، تهران ۱۳۶۷ ش؛ عباس قمی، کلیات مفتاح الجنان، با ترجمه فارسی، تهران ۱۳۶۹ ش؛ محمد جعفر لاهیجی، شرح

رسالة المشاعر ملاصدرا، چاپ جلال‌الدین آشتیانی، قم [تاریخ مقدمه ۱۳۲۳ ش].

/ حمیدرضا آیت‌اللهی /

برهان علی بن سلطان خلیل ← شروانشاهان

برهان فی اصول الفقه ← جوینی، ابوالمعالی
عبدالملک؛ فقه، علم

البرهان فی علوم القرآن، نخستین کتاب مستقل درباره علوم قرآنی تألیف بدرالدین محمدبن بهادر زرکشی* (۷۹۴-۷۴۵). پیش از زرکشی، برخی از علما در ضمن متون تفسیری، و به طور حاشیه‌ای در تفاسیر و جوامع حدیثی خود، درباره دانشهای قرآنی مطالبی آورده بودند، مانند حوفی نحوی (متوفی ۳۳۰) که در کتاب البرهان خود مطالبی مختصر درباره آن نقل کرده بود، اما زرکشی با استفاده از منابع مختلف، از جمله کتابهای تفسیر، ادب، فقه و تاریخ، به گونه‌ای بی‌سابقه به تألیف کتابی مستقل درباره علوم قرآنی پرداخت (زرکشی، چاپ مرعشلی و دیگران، ج ۱، مقدمه، ص ۵۴، ۷۱-۷۲).

این کتاب، که چکیده‌ای از آرای محققان متقدم است و به زبان عربی تألیف شده، مشتمل است بر: مقدمه، دو فصل، و ۴۷ باب. فصل اول درباره کلیات تفسیر، مانند انواع تفسیر، و فصل دوم درباره علوم قرآنی و منشأ آن است که بر مبنای نظریات مختلف علما، وجوه گوناگونی درباره آن مطرح شده است. سپس ۴۷ باب، هر یک در بیان یکی از انواع علوم قرآنی، آمده که عبارت است از: شناخت سبب نزول؛ ارتباط آیات با یکدیگر؛ فاصله آیات؛ وجوه و نظایر؛ علم به آیات متشابه؛ علم به آیات مبهم؛ درباره سرآغاز سوره‌ها؛ درباره پایان سوره‌ها؛ درباره شناخت آیات مکی و مدنی؛ شناخت نخستین قسمتی که از قرآن نازل شد؛ چگونگی نزول قرآن؛ گردآوری قرآن و صحابه حافظ قرآن؛ شناخت تقسیم‌بندی قرآن بر حسب سوره‌ها و ترتیب سوره‌ها، آیات و تعداد آنها؛ شناخت نامهای قرآن؛ آنچه در قرآن به «لغت» (گوش) غیرحجازی است؛ آنچه در قرآن از لغات غیرعربی است؛ شناخت غریب القرآن؛ شناخت تصرف؛ شناخت احکام؛ شناخت لفظ یا ترکیب نیکوتر و فصیحتر؛ تفاوت کردن الفاظ بر اثر زیاد یا کم شدن؛ وقف و ابتدا؛ شناخت توجیه قرائات؛ علم به رسم الخط قرآنی؛ فضایل قرآن؛ خواص قرآن؛ آیا در قرآن قسمتی بهتر از دیگری است؟؛ آداب تلاوت قرآن؛ آیا جایز است که در نوشتار، نامه و سخنرانی، قسمتی از آیات قرآن به کار رود؟؛ امثال قرآن؛ احکام قرآن؛ جدل در قرآن؛

THE DIRECTION AND PROGRESS OF BAPTIST
SUNDAY SCHOOL WORK IN NIGERIA, 1850-1965.

(Order No. 69-12,297)

Paul Henderson Miller, D.R.E.
The Southern Baptist Theological Seminary, 1969

Director: Dr. Sabin P. Landry, Jr.

Problem

The proposition of this dissertation was that the establishment and development of the Sunday School Department of the Nigerian Baptist Convention has changed the direction of Baptist Sunday School work in Nigeria and has resulted in significant contributions to the Baptist denomination in Nigeria.

Resources and Procedure

Historical research was undertaken in Nigeria and America. Denominational annuals, periodicals, books and minutes were basic to this study. Unpublished journals, correspondence, local church histories, theses, and denominational files were utilized. Interviews were held with Nigerians and missionaries. Direct observations of Sunday School work in Nigeria were made by the writer in all regions of that country from 1964 through 1967.

Major periods of development in Sunday School work among Baptists in Nigeria were identified, each from its distinctive characteristics. The provisions offered for a Sunday School ministry in Nigerian Baptist churches before the establishment of the Sunday School Department in 1938 were compared with those which were offered following that year. Major factors other than the Sunday School Department which could have influenced the direction of Sunday School work after 1938 were presented and their influence was compared with that of the department.

Conclusions

Major new developments which changed the direction and progress of Baptist Sunday School work in Nigeria resulted from the establishment of the Sunday School Department. These developments included: (1) all-age, age-graded Sunday Schools for persons of both sexes, (2) the publication of age-graded Bible-study materials for all age groups, (3) efforts by Sunday Schools to reach, teach, and win to Christ all persons in their community not regularly under the ministry of another church, (4) local and denominational leadership training opportunities for Sunday School workers, (5) the development of all-age Daily Bible Schools, and (6) the promotion of Sunday School work through full-time personnel assigned to the Sunday School Department.

It was concluded further that the development of the Sunday School Department resulted in significant contributions to the Baptist denomination in Nigeria. The most important contributions were that: (1) organization and resources were provided for guided Bible study for persons of all ages and both sexes, and for those in any spiritual condition, (2) leaders were developed for the churches and the convention, (3) a greater denominational emphasis on evangelism was achieved, (4) church growth and individual development resulted, (5) the Nigerian Baptist Convention was strengthened by the development of a strong Sunday School ministry, and (6) the progress in Sunday School work demonstrated that principles of religious education discovered in other countries and on other continents could be used in Nigeria and on the continent of Africa. In Nigeria, the most important action taken to improve Baptist

Sunday School work was the establishment of a Sunday School Department with qualified, full-time workers.
M \$4.55; X \$16.00. 353 pages.

PAUL HENDERSON MILLER
SABIN P. LANDRY, JR.

THE ITQĀN AND ITS SOURCES—A STUDY OF AL-ITQĀN FĪ 'ULŪM AL-QUR'ĀN BY JALĀL AL-DĪN AL-SUYŪṬĪ WITH SPECIAL REFERENCE TO AL-BURHĀN FĪ 'ULŪM AL-QUR'ĀN BY BADR AL-DĪN AL-ZARKASHĪ.

(Order No. 69-11,590)

Kenneth Edward Nolin, Ph.D.
The Hartford Seminary Foundation, 1968

The Itqān of al-Suyūṭī is a standard Arabic reference work about Muslim sciences of the Qur'ān. Completed near the end of the fifteenth century, it is a collection and summary of all that had been written until that time, organized into eighty chapters. This thesis isolates for study the most characteristic element of the Itqān, its use of earlier sources.

In Chapter I, after a survey of al-Suyūṭī's life and a summary of all the authors quoted in the Itqān (a complete list follows as Appendix I), the focus narrows to a single book from among these sources, al-Zarkashī's Burhān. It came to al-Suyūṭī's attention only after he had completed his first attempt to collect Qur'anic sciences, al-Taḥbīr fī 'Ulūm al-Tafsīr. Using the Burhān as his basis, al-Suyūṭī went on to complete his own encyclopaedic work, the Itqān.

Chapter II describes the evidence pointing to a wider dependency on the Burhān than is at first apparent. When quotations from other authors appearing in both books are compared with their original sources, it is often clear that al-Suyūṭī has adopted these directly from the Burhān. Also, the sequence of these quotations and other segments of material is frequently exactly parallel; duplicated wording throughout confirms dependency.

Chapter III traces the patterns in which Burhān material appears in the Itqān. Some passages are quoted by name from al-Zarkashī, usually his personal opinion or analysis (Appendix III). Quotations from other men are taken over from the Burhān, without any indication that it is the intermediate source. Much material appears under anonymous formulae, or without them, as if original to al-Suyūṭī. At times the Burhān is used with other books on specific subjects, in parallel dependency. (Examples of all these appear as Appendix IV.) al-Suyūṭī, while admitting his indebtedness to al-Zarkashī, also did much which conceals the extent of it. Whether this was on purpose or because the standards of his day left him indifferent to accuracy, is not clear.

Chapter IV turns to the differences which occur within duplicated material. Sometimes these are attempted corrections or improvements; more often they seem arbitrary. Apparently al-Suyūṭī felt no need to be consistent or accurate in his adaptation, at least in the area of nontradition material.

Chapter V attempts to isolate al-Suyūṭī's own initiative in the Itqān. Other than the major work of editing and arranging--made very difficult by the conditions of manuscripts with which he worked--al-Suyūṭī's contributions are limited to added comments or opinions, introduced with characteristic formulae. He also refers to other books of his own (Appendix V).

In Chapter VI the presuppositions underlying the Itqān are analyzed. The relevance of one aspect of al-Suyūṭī's life, described in the first chapter, is now reviewed--his belief that God had called him to be the reviver of Islam in its ninth century. This explains his loyalty to traditions transmitted from early leaders of Islam, his exactitude in use of this type of material, and his lack of it elsewhere.

20 JAN 1967